

جغرافیا و روابط انسانی، تابستان ۱۳۹۸، دوره ۲، شماره ۱، پیاپی ۵

تأثیر موانع مرزی بین ایران و افغانستان بر امنیت منطقه سیستان

محسن عبداللهی^۱، حسین دوستی مقدم^{۲*}، پروانه شهرکی^۳، ملیحه دوستی مقدم^۴

۱- کارشناس عالی دانشگاه امام علی (ع)

۲- کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی گردشگری گرایش برنامه ریزی منطقه ای دانشگاه سیستان و بلوچستان

۳- دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ گرایش اسلام دانشگاه پیام نور قم

۴- دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری دانشگاه زابل

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۴/۰۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۲۱

چکیده

سیستان به دلیل واقع شدن در منطقه مرزی کشور بحران زده افغانستان با مخاطرات، چال شها و تحولاتی عمده در محیط امنیتی خود رو به رواست. واقعیت است که محیط راهبردی ایران، از جمله امنیت ملی در معرض حوزه های متعدد ژئوپلیتیک بیرونی قرار دارد؛ در عین حال فضای سرزمینی ایران به سبب آن که مکمل راهبردهای جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیکی کشورها و قدرت های پیرامونی است، تهدیداتی چون مهاجرت های غیرقانونی، قاچاق مواد مخدر و سلاح های غیرمجاز، جنایات سازمان یافته، ورود کالاهای ممنوعه، ناامنی نواحی مرزی و حمله به پاسگاه های مرزبانی و غیره در کنار تحرکات قومی- مذهبی بویژه پس از جنگ افغانستان، امنیت مرزهای شرقی ایران را به مخاطره انداخته است. مناطق بی ثبات همجوار ایران به خصوص در شرق کشور باعث دغدغه ها و نگرانی های اساسی شده و فقدان رشد دموکراسی و ناپایداری دولت های پیرامونی و گسترش اقتدار قومی آنها و نیز وجود بزرگ ترین قطب تولید مواد مخدر و انواع قاچاق ها در مرزهای سیستان بر آسیب پذیری مرزهای جغرافیایی و امنیتی ایران افزوده است. معمولاً حاشیه های مرزی محل تجمع گروه های نژادی، مذهبی و زبانی است و از این نظر استان سیستان و بلوچستان از شرایط ویژه ای برخوردار است. گذشته از همه، موقعیت جغرافیایی استان و حضور تعداد کثیری از اتباع بیگانه- سبب تشدید عملیات تروریستی در این استان گردیده و در نهایت نبود ثبات و بروز چالش های امنیتی را برای منطقه سیستان و بلوچستان و کشور به ارمغان آورده است. همین امر باعث شد دولت جمهوری اسلامی ایران سرمایه گذاری کلانی را برای کنترل مرز در قالب انسداد سنتی و مدرن داشته باشد. با توجه به هزینه زیاد طرح انسداد مرز در منطقه سیستان و عدم وجود تحقیقات علمی در خصوص شناخت اثرات مثبت و منفی اجرای احداث (دیوار بتونی)، پژوهش حاضر به این امر می پردازد

کلمات کلیدی: امنیت مرزی، کنترل، تهدید، سیستان

مقدمه

فکر در مورد امنیت ملی و امنیت داخلی کشور بدون توجه به امنیت مرزها غیر ممکن است به خصوص برای کشوری چون ایران که دارای تنوع مرزها و تعدد همسایگان و تداخل های قومی و فرهنگی با کشورهای پیرامونی هستند موضوع مدیریت و کنترل مرزها مسئله ای بسیار حیاتی و استراتژیک محسوب می شود. استراتژی که تاکنون در مرزهای شرقی مد نظر دولتمردان بوده است استراتژی تهدید محور بوده است و توجه به تهدیدها در مقابل فرصت ها در رابطه با مرزها پر رنگ تر بوده است. در این استراتژی چارچوب کنترل و مدیریت مرز در قالب شیوه های نظامی و امنیتی شکل گرفته و نیروهای نظامی و انتظامی، مجری و متولی سیاست ها و راهکارها در اداره مرزها و کنترل آنها بوده اند اما در استراتژی فرصت محور که بر خلاف استراتژی تهدید محور، اولویت و توجه اصلی را بر مدیریت مطلوب مرزها معطوف می کند و تلاش می کند زمینه های خلق فرصت ها در همه بخش های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی فراهم شود از جمله نکاتی است که تاکنون مورد غفلت واقع شده است. بر اساس این تفکر، قرار گرفتن مرزها در حصار امنیتی و انتظامی و کنترل های شدید نظامی موجب از بین رفتن فرصت ها و نابودی امکانات و ظرفیت های بالقوه و بالفعل منطقه می شود که در نتیجه شاهد یک سیکل معیوب توسعه نیافتگی و فقر در مناطق مرزی خواهیم بود. لذا برای دستیابی به امنیت باید با بکارگیری استراتژی تلفیقی تمام جنبه های تهدید و فرصت را در مدیریت مرز به طور همزمان در نظر گرفت و به عبارتی سیاست های مقابله ای و اقدامات عمرانی و توسعه مناطق مرزی باید همزمان دنبال شد (عندلیب، ۱۳۸۰). یکی از این واحدهای سیاسی افغانستان است که در منطقه سیستان ۳۰۰ کیلومتر با ایران مرز زمینی دارد. طی سه چهار دهه گذشته دور جدیدی از ناامنی و بی ثباتی مرزهای شرقی کشور را فرا گرفت. بی ثباتی، جنگ داخلی و رقابت های بیگانگان در افغانستان گسترش تروریسم در پاکستان پیامدهای گوناگون از جمله ناامنی، ورود آوارگان، پناهندگان و ازدواج های غیر قانونی، قاچاق مواد مخدر، تردهای غیر قانونی، جاسوسی، تردد اشراک و گروههای مسلح، و در نهایت تروریسم، سبب شد موجی از نا ارامی و ناامنی مناطق مرزی ایران با دو کشور ایران و افغانستان را در پی داشته باشد. مهمترین حادثه تروریستی در اسفند ماه ۱۳۸۵ در منطقه تاسوکی جاده زابل به زاهدان و ۱۲ کیلومتری مرز افغانستان توسط گروهک موسوم به جنرال الله صورت پذیرفت و متعاقبا با افزایش تحرکات تروریستی مسئولان تصمیم گرفتند با احداث دیوار بتونی در منطقه مرزی سیستان با افغانستان بخش های پر تردد مرز را کنترل نمایند. تاکنون حدود ۷۵ کیلومتر از ۳۰۰ کیلومتر مرز در منطقه سیستان با افغانستان با احداث دیوار بتونی مسدود است که انسداد فیزیکی مرز (احداث دیوار بتونی) نقشی در امنیت منطقه سیستان داشته است

تأثیر دیوار مرزی بر اقتصاد روستا

طی دهه گذشته برخی ناامنی ها و بی ثباتی های کشورهای همسایه در مرزهای جنوب شرقی ایران باعث شد؛ مسئولین کشوری تصمیم به احداث دیوار بتونی در مرز سیستان با افغانستان نمایند. به طوری که قسمت هایی

از این مرز با احداث دیوار بتونی مسدود گردید. آنچه که در این خصوص اهمیت دارد؛ بیان این مطلب است که احداث این دیوار بتونی چه تأثیری بر امنیت منطقه سیستان گذاشته است؟

کنترل مرز در سیستان تلفیقی از انسداد فیزیکی و انسداد غیرفیزیکی است که توسط مرزبانی کنترل می‌شود. گرچه در حالت خوشبینانه طرح انسداد مرز در سیستان تأثیر مثبتی در برقراری امنیت منطقه داشته است؛ اما مشکلاتی نظیر شائبه کاهش مرزهای جغرافیایی سیستان و مشکلاتی چون باقی ماندن اراضی کشاورزی مرغوب سیستان در پشت دیوار مرز، سختی تردد کشاورزان سیستانی به زمین‌های کشاورزی‌شان و معضل آبیاری اراضی، درگیری‌های مسلحانه کشاورزان سیستانی و افغانی بر سر تصاحب مزارع کشاورزی، و از بین رفتن تنها راه معیشت مرزنشینان را برای مردم سیستان به ارمغان آورده است.

اکثریت مردم سیستان با انسداد مرز به روش‌های سنتی و مدرن مخالف نیستند؛ اما به نبود مطالعات کارشناسی شده و برنامه‌ریزی دقیق در روش‌های انسداد مرزی معترض و معتقدند کسانی که این‌گونه طرح‌ها را تصویب و اجرایی می‌کنند در خارج از استان و منطقه سیستان ساکن و نسبت به مسائل منطقه اطلاعات کافی ندارند و بدون آن که نظر مرزنشینان و شهروندان سیستانی را جویا شوند؛ اقدام به انسداد مرز کرده‌اند.

این بی‌اطلاعی و عدم آشنایی برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیران از منطقه سیستان، باعث شده است که دیوار مرزی از اراضی کشاورزی عبور داده شده و زمین‌های کشاورزی مردم در پشت دیوار احداثی باقی بماند و دسترسی کشاورزان به اراضی کشاورزی‌شان با مشکل مواجه شود. تا جایی که در زمان بروز بحران‌های سیاسی در روابط ایران و افغانستان و تشدید تدابیر امنیتی به دلیل وجود ناامنی‌ها در دو سوی مرز، به کشاورزان سیستانی اجازه داده نمی‌شود از مزارع خود سرکشی و به آن طرف دیوار مرزی تردد نمایند و نهایتاً دسترنج و محصول کشاورزی آنها از بین رفته و زمینه نارضایتی کشاورزان فراهم می‌گردد.

در این خصوص؛ با توجه به موقعیت و شرایط معیشتی حاکم بر منطقه سیستان، در واقع حق با مردم مرزنشین است. منطقه‌ای که نزدیک به دو دهه با خشک‌سالی مواجه و به دلیل شرایط و انزوای جغرافیایی به دور از قطب‌های اقتصادی و صنعتی کشور قرار دارد؛ با انسداد مرز تنها راه معیشت آنها هم که از طریق مرز تأمین می‌شده، از بین رفته است. اندک اقدامات دولت هم پاسخگوی جمعیت بیکار منطقه نیست. بازارچه‌های مرزی ایجاد شده هم به دلیل برخی سخت‌گیری‌ها و معلوم نبودن مدیریت آنها از کارایی لازم برخوردار نیستند و عمده خدماتی هم که در آنها انجام می‌پذیرد؛ در حقیقت سهم مرزنشینان صفر و افرادی خارج از منطقه سود حاصل از بازارچه‌های مرزی را تصاحب می‌کنند.

انسداد مرز سیستان بدون ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی برای معیشت مرزنشینان، با خشک شدن تالاب هامون و قطع آب رودخانه هیرمند، منطقه سیستان را آسیب‌پذیرتر از گذشته ساخته و معضل حادث‌تری چون مهاجرت و خالی شدن نواحی مرزی را بوجود آورده است.

با توجه به شرایط حاکم بر منطقه سیستان، انتظار می‌رود دولت و مسئولین مربوطه که بدون مطالعه میدانی و منطقه‌ای و بدون نظر گرفتن معیشت مرزنشینان اقدام به انسداد مرز نموده‌اند؛ در این خصوص همت بیشتری

به خرج بدهند و هر چه سریع‌تر با اقدامات عملی و نه صرفاً شعاری؛ درصدد رفع مشکل پیش آمده برآیند؛ چرا که ایجاد امنیت در مناطق مرزی سیستان به دو عامل کنترل مرز و معیشت مرزنشینان بستگی دارد. به طور کلی شکوفایی و نابودی شهرها و روستاهای مجاور و نقاط مرزی، بستگی به این دارد که طرح‌های مرزی نقش‌های جدیدی برای آنها بوجود بیاورد و نه باعث تضعیف و از بین رفتن معیشت مرزنشینان گردد. تأمین معیشت مرزنشینان مهمترین و تأثیرگذارترین مؤلفه در امنیت منطقه مرزی سیستان به شمار می‌رود. بنابراین کنترل و انسداد مرز به تنهایی قادر به برقراری امنیت پایدار در منطقه مرزی سیستان نبوده و ضروریست که متولیان امر با ایجاد زیرساخت‌های اقتصادی و توسعه‌ای به بهبود معیشت مرزنشینان اقدام و همچنین محورهای ارتباطی و ترانزیتی را با کشور افغانستان نیز تقویت نمایند (جهاد کشاورزی استان سیستان و بلوچستان ۱۳۹۲).

منطقه مرزی و خط مرزی

گرچه دو اصطلاح خط مرزی و منطقه مرزی اشتباهاً به معنی مرز مورد استفاده قرار می‌گیرند اما هرکدام دارای مفهوم و کارکرد خاصی هستند. در گذشته مناطق وسیعی که برای سکونت مناسب نبودند به عنوان مرز بین دولتها در نظر گرفته می‌شد اما به مرور زمان و ایجاد دولتهای جدید امروزی این مناطق مرزی جای خود را به خطوط مرزی دادند. وجه اشتراک مناطق مرزی در این است که کشورهای دو طرف منطقه مرزی به ندرت رهبر اصلی تحولات این منطقه هستند برای مشخص شدن این موضوع تفاوت‌های منطقه مرزی و خطوط مرزی ذکر می‌گردد.

جدول شماره (۱) تفاوت‌های منطقه مرزی و خط مرزی

ردیف	مناطق مرزی	خط مرزی
۱	ویژگی ناحیه ای دارند	خطوط مرزی ویژگی خطی دارند
۲	مناطق مرزی پدیده مربوط به گذشته می باشند	خطوط مرزی مربوط به زمان حاضر است
۳	مناطق مرزی قابل تحرک نیستند می توانند در ویژگی تغییر می کنند	مرزها قابل تحرکند و احتمال تغییر آنها وجود دارد
۴	مناطق مرزی برزخی هستند بین مناطق جغرافیایی و ماهیتی جغرافیایی دارند	خطوط مرزی دارای ماهیتی سیاسی هستند
۵	مناطق مرزی عامل ایجادیکپارچگی بین دولتهای خود هستند	خط مرزی عامل جدا سازی است
۶	مناطق مرزی متمایل به خارج و به ظاهر نیروهای مرکز گریز مرکزند	خطوط مرزی متمایل به داخل هستند و تظاهر نیروهای مایل به مرکز ند

ماخذ مصطفی ملکوتیان، ۶۱

نقش استراتژیک منطقه سیستان

منطقه سیستان سکوی پرتابی برای تسخیر هند بود طبیعی ترین راه حمله به هندوستان از نواحی غربی، محدوده جغرافیایی جنوب افغانستان و شمال غرب پاکستان یعنی منطقه سیستان بوده است این منطقه حدفاصل دو قدرت آن زمان یعنی روسیه و انگلستان بود، اگر روسیه می خواست به ابهای گرم خلیج فارس دست یابد سیستان برایش از اهمیتی فوق العاده برخوردار بود و سیستان سکوی پرتاب روسیه محسوب می شد. در صورتی که انگلستان خواهان حفاظت از هند بود این نقش متوجه سیستان بود. مهمترین دلیل تجزیه سیستان توسط انگلستان همسایگی این منطقه با هند بوده است. لرد کرزن عنوان می کند راه هند از منطقه استراتژیک سیستان می گذرد او خواهان عبور خط راه آهن از این منطقه است و از دو جهت این منطقه را حائض اهمیت می داند ۱- تجاری ۲- نظامی. او عنوان می کند در صورتی که راه آهن کشیده شود یک سد محکم در مقابل روس ها خواهد بود. از نظر انگلیسیها تصرف سیستان اقدام مقدماتی مهمی برای پیشروی همه جانبه به سوی هند یا حمله به افغانستان بود (کاظمی، ۱۳۷۱: ۳۸۷). افول منطقه سیستان از زمان حکومت قاجار و دخالت های روس انگلیس باید دانست. با جدایی بخش بزرگی از سیستان توسط گلداسمیت این منطقه تا اندازه زیادی از معادله های سیاسی و اقتصادی کنار گذاشته شد. در حال حاضر منطقه سیستان بخشی از استان پهناور سیستان بلوچستان است با ۱۸۷۵۰۳ کیلومتر مربع وسعت پهناورترین استان کشور می باشد. منطقه سیستان با ۸۱۱۷ کیلومتر مربع حدود ۰/۰۰۴ درصد از خاک ایران را به خود اختصاص داده و از چهار شهرستان زابل، هیرمند، زهک و نیمروز تشکیل شده است. جمعیت منطقه سیستان در سال ۱۳۸۵ بالغ بر ۴۰۰۲۵۵ نفر که از این تعداد ۱۷۳۴۶۸ نفر در نقاط شهری و ۲۲۶۳۴۳ نفر در مناطق روستایی ساکن بوده اند. منطقه سیستان با افغانستان دارای ۳۰۰ کیلومتر مرز مشترک دارای ۷۶ میله مرزی، که از میل مرزی سه جانبه در کوه ملک سیاه شروع و به سمت شمال تا منتهی الیه حوزه بش دلبر در کنار دریاچه هامون ادامه دارد. با توجه به این که افغانستان یک کشور محصور در خشکی است موقعیت جغرافیایی و استراتژیک سیستان به عنوان دروازه شرقی ایران می تواند نقش مهمی در توسعه منطقه و کشور بازی نماید.

جغرافیای نظامی منطقه سیستان (وضعیت مرز)

مرزهای ایران و افغانستان از نظر عملکردی و پیدایشی در گروه مرزهای تحمیلی تقسیم بندی می شوند که توسط قدرت استعماری آن زمان یعنی انگلستان بر ایران تحمیل گردید مرزهای سیستان با افغانستان با حکمیت نمایندگان انگلستان یعنی گلداسمید و مک ماهون (نقشه شماره ۲) در سال ۱۸۷۲ و ۱۹۰۳ ترسیم و تثبیت گردید مرز مشترک افغانستان با ایران در منطقه سیستان ۳۰۰ کیلومتر است که ۲۸۵ کیلومتر آن دشت و ۱۵ کیلومتر کوهستانی می باشد (استانداری سیستان و بلوچستان، ۱۳۷۶: ۵). مرز ایران و افغانستان در منطقه سیستان از میله صفر مرزی در ملک سیاه کوه تا میل مرزی ۷۶ در کنار دریاچه هامون دارای وضعیت های زیر می باشد. ضلع شمالی منطقه سیستان به طول ۴۰ کیلومتر با جهت شرقی غربی در محدوده دریاچه هامون قرار دارد در مواقع خشکسالی مثل هم اکنون تردهای غیر مجاز به صورت خودرویی و در مواقع پر آبی با قایق صورت می گیرد البته با توجه احداث انسداد مرزی که طی سالهای اخیر صورت گرفته مرز این منطقه به وسیله دیوار

بتنی کاملاً مسدود شده و تردد از آن فقط از طریق معابر مشخص شده و با هماهنگی نیروی انتظامی صورت می پذیرد.

دشت

از منطقه طلایی و گمشاد تا منطقه میلک (میل مرزی ۵۳) بیشتر زمینهای این منطقه زمین های کشاورزی قرار دارد. این منطقه توسط دیوار و سیم خاردار از سمت شمال به جنوب مسدود شده است. در این منطقه تردد افراد بومی ساکن در منطقه به دو طرف مرز با استفاده از معابر مشخص و با هماهنگی ناجا صورت می گیرد.

۲- از روستای کهک تا پاسگاه قلعه روم (میل مرزی ۱۷) زمین در برخی مناطق تپه ماهور است ۳- از روستای میلک تا پاسگاه قرقروک (میل مرزی ۴) منطقه دشت صاف و در برخی مناطق تپه های رملی است. از روستای میلک تا کهک (میل مرزی ۴۶) رودخانه هیرمند بیشتر این منطقه را دربردارد و به عنوان مانع عمده در زمان آبیگری محدود کننده تردد می باشد. این منطقه نیز در دو طرف مرز کشت گندم وجود دارد، ولی تردد افراد با توجه به وجود رودخانه مرزی نسبت به شمال محدودتر می شود. در این منطقه فعلاً مانع مصنوعی دیوار در سمت چپ رودخانه و بر روی مرز ایران ایجاد شده است و همچنین پل ابریشم و بازارچه مرزی بین ایران و افغانستان و جاده مرزی جهت تردهای قانونی و ترانزیت کالا از همین محدوده در شمال میلک انجام می گیرد.

نگاره شماره (۱) از نگارنده ۱۳۹۰- نمایی از رودخانه مرزی هیرمند در زمان جاری بودن آب

از میله ۴ مرزی تا نقطه صفر مرزی ملک سیاه کوه منطقه دارای ارتفاعات می باشد تردد افغانه غیر مجاز و اشرار از این منطقه صورت می گرفت که در حال حاضر اجرای انسداد این قسمت از مرز با استفاده از سیم خاردار انجام شده است. کنترل مرز در منطقه سیستان تلفیقی از انسداد فیزیکی شامل حفر کانال احداث خاکریز پاسگاه انتظامی احداث دیوار بتونی و انسداد غیر فیزیکی شامل دوربین حرارتی، رادار مراقبت زمینی و.. توسط نیروهای مرزبانی کنترل می شود در این پژوهش تاکید بر احداث دیوار بتنی در مرز می باشد که علی رغم تاثیر مثبت بر کنترل تردد های غیر مجاز اتباع بیگانه، قاچاق کالا و سوخت، جلوگیری از تردد اشرار و تروریست ها مشکلاتی از قبیل ۱- شائبه کاهش مرزهای جغرافیایی ۲- باقی ماندن اراضی کشاورزی مرغوب

در پشت دیوار مرزی ۳- مشکل تردد کشاورزان از جمله مواردی است که باعث نارضایتی مردم منطقه شده است.

نگار شماره ۲- از نگارنده ۱۳۹۱ نمایی از دیوار بتونی احداث شده در منطقه مرزی سیستان با افغانستان

تأثیر بازارچه مرزی در امنیت منطقه سیستان

بازارچه مرزی محوطه‌ای محصور و کنترل شده واقع در نقطه صفرمرزی در جوار گمرکات مطابق با استانداردهای معین، به صورت مستقل یا در قالب تفاهم‌نامه منعقد شده بین ایران و کشورهای همجوار احداث می‌شود اهالی دو طرف مرز می‌توانند تولیدات و محصولات محلی خود را با رعایت مقررات صادرات و واردات جهت داد و ستد در این بازارچه عرضه نمایند (عزتی، ۱۳۸۵: ۴۳) از گذشته‌های دور مرزهای کشورهای مکانی برای داد و ستد غیر قانونی کالا بوده است زیرا ساکنان مناطق مرزی کسانی هستند که به دلیل محرومیت منطقه مسکونیشان زمینه‌های مساعد برای اشتغال سالم کمتر وجود دارد به همین دلیل به قاچاق و فعالیت‌های غیر قانونی برای کسب درآمد روی می‌آورند برخی از ساکنان مناطق مرزی که خواهان کسب درآمدهای مناسب از فعالیت‌های سالم اقتصادی هستند وقتی زمینه‌های اشتغال مولد را نیابند مناطق خود را ترک می‌کنند مهاجرت ساکنان مرزی غالباً زمینه را برای از بین بردن امنیت و صلح فراهم می‌سازد بنابراین برای بیشتر کشورهای حفظ ترکیب جمعیتی مناطق مرزی برای حفظ امنیت و تمامیت ارضی مهم است دولت جمهوری اسلامی ایران در تاسیس بازارچه‌های مرزی در نقطه صفر مرزی تلاش‌های بسیار نموده است. این بازارچه‌ها قادرند زمینه‌های کسب درآمد از تجارت (رونق تجارت منطقه ای، ایجاد اشتغال، اشتغال در صنایع دستی، صدور کالا‌های غیر نفتی) زمینه اشتغال را برای مرزنشینان فراهم می‌کند. با توجه به اقلیم خشک و بیابانی و نزولات ناچیز در منطقه سیستان بخش کشاورزی، دامپروری و مشاغل وابسته از رونق چندانی برخوردار نمی‌باشند. بنابراین تأمین معیشت بخشی از جمعیت دو شهرستان زهک و هیرمند که در نوار مرز سکنی‌گزیده اند راهکارهای دیگری را می‌طلبد. با توجه به همجواری منطقه سیستان با افغانستان، به منظور رفع محرومیت و ایجاد اشتغال برای مرزنشینان، قابلیت‌های فراوانی در ایجاد بازارچه‌های مرزی فراهم می‌باشد. بازارچه‌های میلک و گمشاد براساس مصوبه شورای عالی امنیت ملی و در راستای اهداف گوناگون

سیاسی اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی ایجاد شد و یکی از اهداف مهم آن رسمی کردن مبادلات بین ایران و کشور همسایه افغانستان بود (خطابی، ۱۳۷۴). از دیگر اهداف آن ایجاد اشتغال برای مردم مرز نشین و بالا بردن درآمد آنان از طریق تبادل کالاها، جلوگیری از قاچاق مواد مخدر، حفظ ثبات و امنیت مرزی منطقه، همکاری مردم با نیروی انتظامی در راستای بهبود مسائل اجتماعی و فرهنگی مردم منطقه بوده است. با توجه به مطالب عنوان شده ضرورت ایجاد و رونق بازارچه های مربوطه برای مردم منطقه عبارت است از:

- ۱- ایجاد توسعه در روابط اقتصادی و تجاری منطقه مرزی و کاهش میزان فقر.
- ۲- ایجاد اشتغال، امنیت، تثبیت جمعیت در حواشی مرز و جلوگیری از مهاجرت های بی رویه به شهرها با توجه به خشکسالی منطقه.
- ۳- جلوگیری از به هدر رفتن سرمایه های ملی بوسیله قاچاق کالا.
- ۴- رونق اقتصادی و تحرک اجتماعی در راستای نیل به توسعه در نواحی روستایی حاشیه مرز در دو شهرستان زهک و هیرمند.
- ۵- ایجاد ارتباطات فرهنگی، اقتصادی مردم و تجار خارج مرز با نواحی مرزی کشور در سیستان (حافظ نیا، ۱۳۸۱)

پیامدهای مثبت احداث دیوار مرزی

اهم نکات

۱. کاهش تهدیدهای خارجی با کنترل ورود اشراق و گروههای تروریستی به کشور و ایجاد شرارت در مناطق مرزی
۲. کاهش ورود مواد مخدر به کشور
۳. کاهش قاچاق سوخت و کالا از کشور
۴. افزایش امنیت راندگی جاده ها و کاهش سوانح راندگی
۵. کاهش قاچاق کالا به کشور
۶. کاهش قاچاق انسان و ورود غیرقانونی خارجی ها و بویژه افغانی ها به کشور

پیامدهای منفی احداث دیوار مرزی

اهم نکات

۱. از بین رفتن بسیاری از فرصت های شغلی اعم از قانونی و غیر قانونی و تشدید بیکاری
۲. اثرات منفی بر مشاغل سنتی کشاورزی و دامداری و از بین بردن بسیاری از فرصت های شغلی در این حوزه؛ برای مثال احداث دیوار بخش قابل توجهی از زمین های کشاورزی و محدوده های دامداری (طبق برخی برآوردها حدود ۴۰۰۰ هکتار فقط در منطقه سیستان) را در پشت دیوار مرزی قرار داده و از دسترس مردم خارج کرده است.

۳. مسائل اجتماعی ناشی از بیکاری و فقر؛ از بین رفتن فرصت های شغلی قبلی، و عدم ایجاد فرصت های شغلی جایگزین، موجب بروز بسیاری از مسائل اجتماعی ناشی از بیکاری همانند سرقت و ناامنی با منشاء درونی شده است.
۴. تشدید مهاجرت مردم از مناطق و محدوده های مرزی؛ احداث دیوار و انسداد مرز، علاوه بر ایجاد نوعی فضای امنیتی و دغدغه روانی در منطقه، با از بین بردن بسیاری از فرصت های شغلی و همراه با بحران های زیست محیطی کمبود آب و طوفان های گرد و خاک، موجب مهاجرت بسیاری از مردم از محدوده های مرزی و حتی استان شده است.
۵. خالی از سکنه شدن بسیاری از روستاها و آبادی ها؛ گذشته از خالی شدن روستاها این امر سبب تشدید حاشیه نشینی در شهرهای مقصد شده و مسائل اجتماعی آنها را افزایش می دهد.
۶. از بین بردن ارتباطات و پیوندهای اجتماعی؛ باتوجه به اینکه بسیاری از مرزنشینان دوسوی مرز باهم خویشاوند هستند، احداث دیوار مرزی و انسداد مرز این پیوندهای اجتماعی را تضعیف و یا از بین می برد.
۷. هزینه های سنگین احداث دیوار یا کانال مرزی؛ یکی از انتقادات اصلی به احداث دیوار مرزی این بوده است که با اعتبارات تخصیص داده شده برای احداث این دیوار، این امکان وجود داشت تا هزاران فرصت شغلی ایجاد شود و بنابراین بجای یک نگاه امنیتی با یک نگاه اقتصادی می شد با اشتغال زایی مناسب، علاوه بر تسریع توسعه، کمک بزرگی به امنیت پایدار منطقه نمود.
۸. هزینه های سنگین نگهداری از دیوار مرزی؛ باتوجه به شرایط اقلیمی منطقه، باد، طوفان های شن و ماسه، باران های موسمی و سیلاب ها، کانال و دیوار مرزی در معرض فرسایش شدیدی هستند، همین موارد هزینه های نگهداری دیوار مرزی را سنگین می کند.
۹. نگاه منفی اجتماعی؛ باتوجه به عوارض منفی ذکر شده برای دیوار مرزی و ایجاد نوعی نامنی روانی و درحصار بودن برای مردم، به نظر می رسد یک نگاه منفی در مردم منطقه نسبت به دیوار مرزی وجود دارد.
۱۰. احداث دیوار مرزی و انسداد مرز؛ بسیاری از فعالیت های غیرقانونی را زیرزمینی می سازد و فشار و لابی گری بر مجریان قانونی در این زمینه را تشدید می کند.
۱۱. در بسیاری از جاها و موارد؛ باتوجه به پیشرفت های صورت گرفته در تکنولوژی های نفوذ و نیز ارتباطات دیجیتال، دیوارها و کانال های مرزی کارایی لازم را ندارند.

کاهش پیامدهای منفی دیوار مرزی

اهم راهکارها

۱. فراهم کردن زمینه برای استفاده مناسب از زمین های کشاورزی و منابع آب پشت دیوار مرزی که در محدوده کشور قرار می گیرند.

۲. ایجاد معبرهای کافی و مناسب برای تعاملات و تبادلات بین مرزی و بویژه افزایش مجاری رسمی ورود و خروج از کشور
۳. جایگزینی نظارت الکترونیک و رصد هوایی (بویژه با پهپادها) و فضایی (ماهواره ای) در کنترل مرز بجای دیوار فیزیکی
۴. افزایش تعاملات و همکاری های اقتصادی، سیاسی و امنیتی با کشورهای همسایه افغانستان و پاکستان در راستای استفاده بهینه، متقابل و مشترک از پتانسیل های مرز و کنترل مناسب تر آن
۵. فعال کردن بازارچه های مرزی موجود و توسعه کمی و کیفی آنها با هدف اشتغالزایی بیشتر برای مرزنشینان
۶. تصویب و بروز کردن قوانین و بخشنامه های موجود با هدف تسهیل تردد و فعالیت های اقتصادی و تجاری مردم و بویژه مرزنشینان
۷. ساماندهی و قاعده مند کردن مبادلات غیررسمی بین مرزی برای از بین بردن و یا به حداقل رساندن قاچاق سوخت و کالا
۸. قانونگرایی و حذف نگاههای قومی و مذهبی تبعیض آمیز از سیاست ها و برنامه ها و اقدامات دولت و مسئولین باهدف تقویت هویت ملی، کمرنگ کردن شکاف دولت-ملت و افزایش اعتماد و انسجام اجتماعی
۹. فراهم کردن زمینه برای مشارکت همه اقشار و همه گروههای قومی و مذهبی در همه دستگاههای دولتی و بویژه ارگان های سیاسی و امنیتی و در همه سطوح محلی، منطقه ای و ملی
۱۰. فراهم کردن زمینه برای مشارکت حداکثری مردم منطقه و مرزنشینان در ایجاد و مدیریت امنیت منطقه با تأکید بر مرزها
۱۱. تأکید بر راه حل های اجتماعی و سیاسی برای ناامنی های موجود در منطقه
۱۲. احداث و راه اندازی واحدهای تولیدی باتوجه به پتانسیل های منطقه، هزینه های پایین تولید و بازاریابی داخلی و خارجی
۱۳. فراهم کردن زیرساخت های لازم برای استفاده مناسب از پتانسیل ترانزیتی استان و بویژه بندر چابهار
۱۴. آسیب شناسی طرح توسعه محور شرق و اجرایی کردن آن به شکل مناسب و بروز
۱۵. توسعه مناطق آزاد تجاری-صنعتی به کل و یا سایر نقاط استان بویژه سیستان، میرجاوه و سراوان
۱۶. استفاده بهینه از پتانسیل های مناطق آزاد و بویژه منطقه آزاد تجاری-صنعتی چابهار برای توسعه همه جانبه و پایدار منطقه با تأکید بر ظرفیت های استان و مرزهای خاکی و آبی آن
۱۷. فعال کردن کنسولگری سایر کشورها بویژه کشورهای منطقه و شرکای تجاری ایران
۱۸. برنامه ریزی مناسب برای استفاده از پتانسیل و ظرفیت های توریستی و بویژه توریسم مرزی
۱۹. ایجاد پژوهشکده مطالعات مرز در دانشگاه سیستان و بلوچستان

نتیجه گیری

احداث دیوار و کانال های مرزی در سیستان با کشورهای پاکستان و افغانستان بطور عمده بر مبنای یک نگاه امنیتی و نه همه جانبه صورت گرفته است. مدیریت مناسب و هماهنگ مرز و یک نگاه همه جانبه و بویژه با تأکید بر جنبه های اقتصادی و اجتماعی می توانست بجای صرف هزینه های سنگین احداث این دیوار، فرصت ها و اعتبارات مناسبی برای استفاده بهینه از پتانسیل های منطقه و مرز ایجاد نموده و کمک شایانی به اشتغال زایی و توسعه منطقه نماید که خود می توانست به شکلی اصولی شالوده های امنیت درازمدت مرز و منطقه را فراهم نماید. هرچند احداث این دیوار مرزی در مناطق مرتبط با خود پیامدهای مثبت امنیتی داشته است، اما باتوجه به پیامدهای منفی قابل توجه اقتصادی و اجتماعی آن و انتقال تهدیدات امنیتی به سایر نقاط استان و یا درونی کردن آنها، ضروری است راهکارهای مناسبی برای مقابله با این چالش ها بکار گرفته شود. در این راستا ضروری است ضمن جلوگیری از صرف هزینه های گزاف برای ادامه احداث دیوار مرزی، از روش های مناسب تر، امروزی تر و به صرفه تر نظارت الکترونیکی و رصد هوایی و فضایی برای کنترل مرز استفاده شود. همچنین ضرورت دارد علاوه بر رفع برخی از پیامدهای منفی احداث این دیوار در کوتاه مدت، از راهبردهایی با محوریت رفع مشکلات مرزی با راه حل های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی، استفاده از پتانسیل ها و مزایای مرز و منطقه و مدیریت مناسب و هماهنگ مرز استفاده خواهد شد.

مراجع

- استانداری سیستان و بلوچستان ۱۳۷۶ طرح جامع حفاظت مرزهای استان سیستان و بلوچستان
- جهاد کشاورزی استان سیستان و بلوچستان ۱۳۹۲ گزارش وضعیت کشاورزی سیستان
- حافظ نیا محمد رضا، ۱۳۸۱ جغرافیای سیاسی ایران، تهران، سمت
- خطابی غلامحسین ۱۳۷۴، مرزبانی، تهران معاونت آموزش ناجا
- سازمان میراث فرهنگی و گردشگری سیستان و بلوچستان ۱۳۸۸ سفر به طبیعتی ناشناخته تاریخی کهن زاهدان، انتشارات ایران شناسی
- عزتی عزت الله ۱۳۸۵، تحلیلی بر ژئوپلیتیک ایران و عراق، تهران
- عندلیب علیرضا ۱۳۸۰ نظریه و پایه اصول امایش مناطق مرزی جمهوری اسلامی ایران، تهران دافوس
- ملکوتیان مصطفی ۱۳۶۶، جزوه درسی جغرافیای سیاسی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه

تهران